

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

Horváth Mihály élete és munkássága 1809. október 20. – 1878. augusztus 19.

Balog Lajos*

*MNL CSML Szentesi Levéltára

Rezümé

Horváth Mihály a 19. századi magyar történelem egyik fontos személyisége. Történészként, történetíróként új szemléletet követett történeti munkáiban, addig ismeretlen forrásokat és dokumentumokat tárt fel a magyar történettudomány számára. 1848/49-es eseményekben komoly szerepet vállalt – vallás-és közoktatásügyi miniszter volt a Szemere-kormányban – az emigrációban pedig a fentebb említett történészi vénáját kamatoztatta. Hazatérése után aktív szerepet játszott a magyar tudományos életben. Kiadott kötetei nagy hatással voltak a korszak történetírására. 1848 előtti munkáira tematikai szempontból az újszerűség, tartalmilag a nemzeti önérték ápolása jellemző illetve a liberális jellegű átalakulás támogatása figyelhető meg. Ezekhez társult még a nyelvújítási mozgalmat követő világosabb és könnyedebb stílus. Emigrálása után komoly forrásfeltáró tevékenységet végzett, addig ismeretlen dokumentumokat sikerült publikálnia a szakmának, korábbi munkáit pedig tartalmilag bővítette, új köteteket jelentetett meg és a szövegeken stilisztikailag javított. A polgári liberális történetírás egyik nagy alakja, aki új aspektusaiban is vizsgálta hazánk történelmét. Forrásfeltáró- és elemző munkája kitűnő, rengeteg új iratot, dokumentumot sikerült feltárnia, főleg külföldi levéltárakban (pl.: Brüsszel). Népszerűsége a nyelvújítás miatt tudományos nyelvként is használható magyar nyelvben rejlett. Munkáinak nyelvezete érthető, egyszerű, elhagyta a régi, körülményes – akár latin nyelvű – megfogalmazásokat. Horváth az 1867 utáni átformálódó és modernizálódó magyar történetírás vezéralakjává vált, egészen 1878-ban bekövetkezett haláláig.

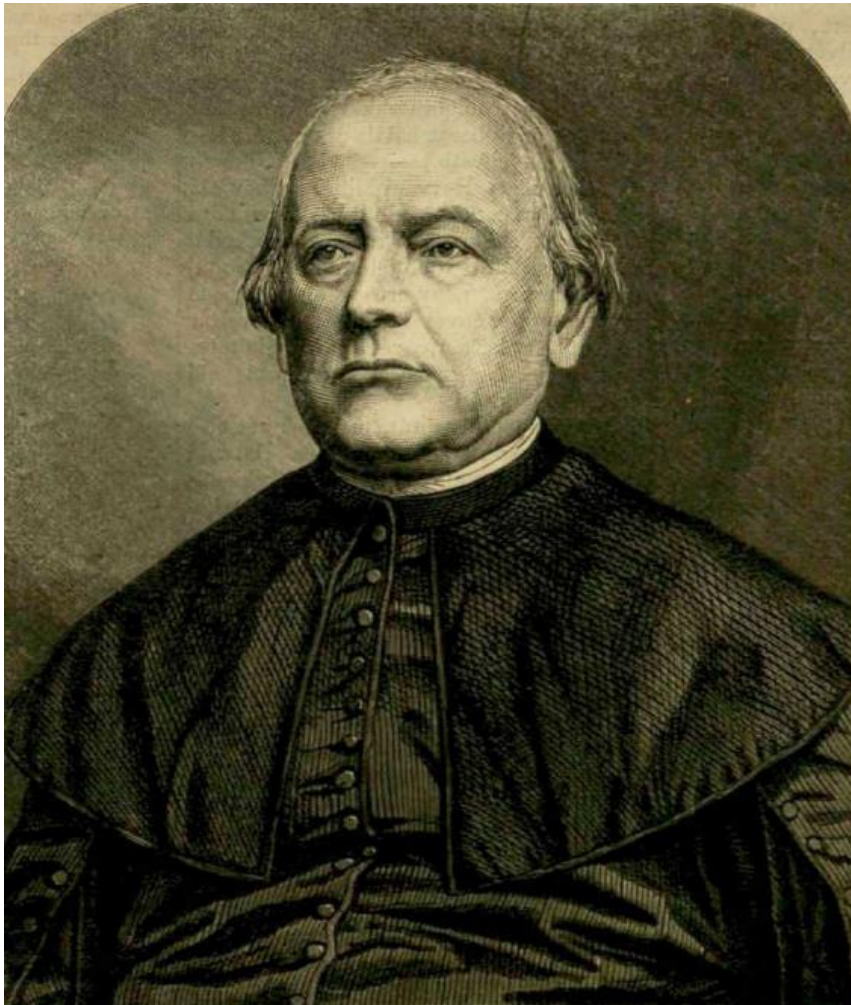
Bevezetés

Horváth Mihály a 19. századi magyar történelem egyik fontos személyisége. Történészként, történetíróként új szemléletet követett történeti munkáiban, addig ismeretlen forrásokat és dokumentumokat tárt fel a magyar történettudomány számára. 1848/49-es eseményekben komoly szerepet vállalt – vallás-és közoktatásügyi miniszter volt a Szemere-kormányban – az

emigrációban pedig a fentebb említett történészi vénáját kamatoztatta. Hazatérése után aktív szerepet játszott a magyar tudományos életben.

Szentes városában a Kossuth utca és a Horváth Mihály utca sarkán őrzi emlékét egy emléktábla, a Kossuth-téren egy egész alakos szobor előtt tiszteleghetnek az emberek a személye előtt. Végül pedig talán országosan a legismertebb a városban működő – 1859-es alapítású – gimnázium vette fel a nevét 1922/23-as tanévben.

Úgy gondolom, Szentes városa méltán büszke lehet arra, amit az ország és a történettudomány érdekében tett. Születésének 210. évfordulója alkalmából és híres, szentesi születésű személyként, valamint országosan ismert történészként megérdemli, hogy egy rövid tanulmányban bemutassam életét, munkásságát és legjelentősebb műveit.

1. ábra Horváth Mihály arcképe

Élete

Horváth Mihály 1809. október 20-án Szentesen született, elszegényedett középnemesi család negyedik gyermekeként.¹ A család 1814-ben költözött Szegedre. Horváth Mihály már ott kezdte el elemi iskolai tanulmányait. 1819 októbere és 1825 júliusa között a Szegedi Piarista Gimnázium tanulója. Keglevich Gábor² támogatásával és pártfogásával 1825. november 1-től a váci egyházmegyei szeminárium hallgatója. A történettudomány iránti érdeklődése már korán megmutatkozott, sokat járt könyvtárba, levéltárba. A bölcsészeti tanulmányait 1827. július 28-án fejezte be. Teológiai tanulmányait 1827 novemberében kezdte meg Vácott, de párhuzamosan a doktori iskolát is végezte, amely extra terheket jelentett számára ebben az időben. 1828. augusztus 22-én szerezte meg a doktori fokozatot. 1831 novemberében miután sikeres teológiai vizsgát tett, Nádasdy Ferenc egyházmegyei jegyzőnek és levéltárosnak nevezte ki. 1832-ben szentelték fel pappá, novemberben dorozsmai káplánként tevékenykedett. Első tudományos munkáját a Marczibányi-intézet pályázatára írta 1834-ben, amellyel 1836-ban különdíjat nyert. Káplánként Dorozsmán 1841-ig dolgozott, ami biztos megélhetést biztosított a számára. Utána a Keglevich- majd az Erdődy családban lett nevelő. 1841-ben választották az Akadémia rendes tagjává. 1844 és 1847 között, a bécsi Theresaniumban tanított magyar jogot és történelmet. A bécsi oktatói állásból nem származott magas jövedelem, így folyamatos írással volt csak képes a megélhetéshez szükséges pénzt biztosítani. Ebben az időszakban nem volt leterhelve a tanítással, ezért volt elég szabadideje, hogy levéltárakban kutasson.³ Nagy előrelépést jelentett számára, amikor május 1-jén V. Ferdinánd kinevezte csanádi püspöknek.⁴ Püspökként támogatta az 1848/49-es magyar ügyet, így a katolikus főpap együtt menekült a kormánnyal Debrecenbe a császári csapatok térnyerése miatt. Ott volt a Függetlenségi Nyilatkozat megfogalmazói között, ami miatt Világos után üldözött személy lett. A függetlenség kimondása után a Szemere-kormány vallás-és közoktatásügyi minisztereként tevékenykedett 1849. május 2. és augusztus 11. között. A fegyverletételt követően bujkálni kényszerült egészen októberig, majd segítséggel sikerült csak nyugatra szöknie.⁵

¹ Századok 2010, 13.o.

² Gróf Keglevich Gábort 1825. június 13-án Csongrád vármegye főispáni helyettesévé választották. In: Márki 1917. 12. o.

³ Századok 2010, 14. o.

⁴ Századok 2010, 15. o.

⁵ Századok 2010, 16. o., Márki 1917. 3-148. o.

2. ábra Horváth Mihály szobra Szentesen a Kossuth téren, háttérben a Megyeháza épületével

Az emigrációban is folytatta történetírói tevékenységét. Külföldi levéltárakban kutatott és élénk levelezést folytatott emigráns politikustársaival, valamint az otthon maradt ismerőseivel is. Közülük kiemelkedett Toldy Ferenc, aki rendszeresen küldött ki Horváthnak anyagokat és beszámolt neki az aktuális hazai tudományos élet fejleményeiről. Emellett Toldy segített abban, hogy az emigrációban megírt műveit Magyarországon kiadhassák, gyakran az álnevét használva - Hatvani Mihály álnéven írt. Anyagi gondjai is megoldódtak, ugyanis Batthyány Lajos özvegye felkérte három gyermeke nevelőjének. Minden pénzügyi problémája akkor oldódott meg véglegesen, amikor barátai közbenjárásának köszönhetően 1866. december 15-én amnesztiát kapott és hazatérhetett.⁶

1867. január 19-én érkezett haza Pestre. Már február 7-én részt vett a Történelmi Társulat alakuló ülésén, ahol az állandó bizottság elnökévé választották. 1867. július 2-án a Századok című folyóirat indításánál a négytagú bizottság elnöke lett. 1878. augusztus 19-én halt meg.⁷

⁶ Századok 2010, 17.-22. o.

⁷ Századok 2010, 23. o., Márki 1917. 359.-347. o.

Munkássága

Horváth Mihály életművének minden egyes történeti munkáját jelen keretek között nem lehetséges bemutatni. Így a következő pár oldalban csak a legfontosabbakat és nagy hatást kiváltó írásait kívánom ismertetni.

1848 előtti munkáira tematikai szempontból az újszerűség, tartalmilag a nemzeti önérték ápolása jellemző illetve a liberális jellegű átalakulás támogatása figyelhető meg. Ezekhez társult még a nyelvújítási mozgalom követő világosabb és könnyedebb stílus.⁸ A forradalom előtti művei közül kettő emelkedik ki. Az első az 1840-ben megírt „*Az ipar és kereskedelem története Magyarországon*” című munkája, mellyel akadémiai tagságot is nyert. Itt új nézőpontú megközelítéseket alkalmazott a történelem bemutatására, amely addig ismeretlen volt a történettudományban. A korszak tudományos életére jellemző módon a reformkori átalakulás kérdéseit próbálta alátámasztani, történeti érvekkel. Ebben a művében már megjelent az ő újfajta történelem- és társadalom felfogása.⁹ Horváth új nézőpontja ott figyelhető meg igazán, ahol a történelem addig figyelmen kívül hagyott területeit igyekeznek vizsgálni beleértve az ipar, kereskedelem és a honfoglaló magyarok életmódját.¹⁰

Az előbbi művében tehát az ipar, kereskedelem és a céhek történetét vizsgálta. A következő többkötetes munkájában, az 1842 és 1846 között írt „*A magyarok története*”¹¹ című négy könyvből álló sorozatában pedig, a magyarok életmódjának bemutatása volt újdonság. Négy művében 1792-ig adott áttekintést a magyar történelemről. Ehhez nem tárt fel új forrásokat, csupán az addig meglévő munkák alapján egy új szellemiségben vezeti végig a történelmet az olvasót, mely szellemiség a minden előrehaladást támogató liberális felfogás. Ez egy összefüggő, világos, érthető áttekintést eredményezett a magyar történelemről, amelyben az egyes főbb korszakokat a modern liberális álláspont alapján ítélte meg, kiemelten foglalkozva a magyar közjog formálódásával. Védelmesítője az ország függetlenségének, nemesség rendi érdekeinek, a történeti magyar alkotmánynak, főleg a 16.-18. századi fejezetekben. Az ország belső viszonyainak jellemzése viszont halványabbra sikeredett. Ebbe beletartozott a társadalomtörténet és az ország belső állapotának leírása is. Nincs elmélyült álláspont a városok, céhek, parasztság viszonyainak ábrázolásában. Ez alól kivételt képez, amikor az 1514. évi parasztfelkelésről írt. Itt ugyanis hangsúlyozta együttérzését az egyszerű néppel. Mint a fentebb

⁸ Romsics 2011, 84. o.

⁹ Gunst 2000, 182. o.

¹⁰ Romsics 2011, 84. o.

¹¹ Ezt a négy kötetet Pesten adták ki, később hat kötetre bővítette.

említett újszerű történetszemléletből következett, II. József uralkodásában hangsúlyosabban emelte ki a császár reformelképzeléseit, különösen, amelyek 1840-ig nem valósultak meg. Helyenként a pórnép iránti rokonszenv is megfigyelhető. Az egyes korszakokat abból a szempontból ítélte meg, milyen mértékben érvényesült a szabadság és az egyenlőség.¹²

Az 1848/49-es forradalom és szabadság bukása után, sok más személlyel együtt emigrált. Azonban a külföldön – ha kényszerből is – eltöltött idő alatt tevékeny tudományos munkát folytatott. Ebben hozzásegítette az aktív levelezés a hazai tudományos „munkatársakkal”, barátokkal. A külföldön megírt munkáit Hatvani Mihály álnéven tudta csak publikálni. Tárgyi tudása bővült, ugyanis lehetősége nyílt angol, francia és német történeti műveket olvasni. Ekkor már vállalkozott új ismeretanyag közlésére és forrásfeltárássra is. Új dokumentumokat először az 1857-1859 között a hazai Monumenta Hungariae Historica diplomatikai osztályában közölt. Ebben a brüsszeli levéltárnak és könyvtárnak a magyar vonatkozású anyagát adta ki négy kötetben, összegyűjtötte az 1452-1562 közötti oklevelek regesztáit és kivonatait, *"Magyar történelmi okmánytár, a brüsszeli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból"* címen.¹³

1860 és 1863 között a korábban megírt magyar történeti összefoglaló munkáját bővítette ki hat kötetre és immár egészen 1815-ig adott áttekintést a magyar történelemről.¹⁴ Javított a korábbi szövegváltozaton, a szövegmennyiséget pedig növelte. Ebben segítségére voltak a legújabb hazai tudományos kutatási eredmények, különösen az őstörténet és a középkor fejezet tekintetében, példának okáért Teleky László és Szalay László munkái.¹⁵

Az elkövetkező években két jelentős munkája készült el. Az egyik az 1864 és 1865 között, Genfben kiadott szerzeménye, amely Magyarország 1823 és 1848 közötti történelmét foglalta össze két kötetben, *„Huszonöt év Magyarország történetéből, 1823-tól 1848-ig”* címen. A másik jelentős műve az 1848/49-es forradalom és szabadságharcról írt háromkötetes szerzeménye amely *„Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben”* címen látta meg a napvilágot.¹⁶

Mindkét műve átmenet a történeti munka és az emlékirat között. Lapalji jegyzeteket egyik műve sem tartalmazott, a felhasznált új forrásokra csak utalt jelezve, hogy nagyon sok iratanyagot sikerült feltárni. Nem mentes az elfogultságoktól, emlékiratokra és a publicisztikai iratokra támaszkodott, amely nem adhat tárgyilagos képet, mivel nem használhatott az ellenfél

¹² Gunst 2000, 182.-183. o.; Romsics 2011, 85.-86. o.

¹³ Romsics 2011, 193. o.

¹⁴ A második kiadás, a korábbi négy kötetet hatra bővítette, 1871 és 1873 között pedig nyolc kiadványra bővült.

¹⁵ Romsics 2011, 193.-194. o.

¹⁶ Gunst 2000, 194. o.

táborából levéltári forrásokat, így a császáriak helyzetéről nem alkothatott teljesen hiteles képet.¹⁷

A „*Huszonöt év Magyarország történetében*” a politikai események mellett más szempontok alapján is próbálta bemutatni az ország viszonyait. Természetesen a politikai történések kapták a legnagyobb hangsúlyt, de helyet kaptak a kereskedelmi- és pénzügyi viszonyok, a parasztság helyzete, Tisza szabályozás kérdései és a vámpolitika is. Ezek mellett a különböző irodalmi, történetírói, filozófiai áramlatokba is betekintést engedett. A vezéreszméje a polgári átalakulás helyeslése és támogatása, mely bármely társadalmi csoport vagy egyén megítélésének legfontosabb mércéje. A reformkor egyetlen hibájaként az elhibázott nemzetiségi politikát tartotta, a magyar nyelv államnyelvvé tételét összességében pozitív változásként fogta fel. Ugyanakkor úgy gondolta, a magyar nyelv államnyelvvé tétele olyan negatív hatást váltott ki a nemzetiségekből, melynek következménye az ellentétek kiéleződése lett.¹⁸

A „*Magyarország függetlenségi harcának története*” című művében a polgári liberális szemlélet érvényesült, de még inkább részleghajlóbb módon. Nézete szerint, akik támogatták a magyar forradalom és szabadságharc ügyét azok a haladás szolgálatában álltak, akik viszont szembe mentek vele, azokat a reakció erőinek tekintette. Ezek közé tartozott Bécs, a nemzetiségek, nemesek - azok, akik a császári udvar kegyét keresték - és a katolikus főpapok is, akik közönyt, tétlenséget mutattak. A magyar táboron belüli irányzatok közül a békepárti irányzatot tartotta a reálpolitika követendő eszméjének. A harc két vezető személyiségét - Kossuthot és Görgeyt - ugyanúgy elítélte, próbálta negatív színben feltüntetni.¹⁹ Ennek a két munkának a jelentősége az volt, hogy az első olyan történeti összefoglalások, amelyek alapjául szolgálhattak a későbbi történeti kutatásokhoz és jól visszaadták a kor hangulatát, gondolkodását, vezető eszméit és a politikai áramlatokat.²⁰

¹⁷ Gunst 2000, 194. o.; Romsics 2011, 101. o.

¹⁸ Romsics 2011, 101.-102. o.

¹⁹ Romsics 2011, 102.-103. o.

²⁰ Gunst 2000, 194. o.

3. ábra A Horváth Mihály Gimnázium épülete 1888-ban

Összegzés

Horváth Mihály egy nagy formátumú, új szemléletet meghonosító és új forrásokat feltáró történész volt a 19. században. A polgári liberális történetírás egyik nagy alakja, aki új aspektusaiban is vizsgálta hazánk történelmét. Forrásfeltáró- és elemző munkája kitűnő, rengeteg új iratot, dokumentumot sikerült feltárnia, főleg külföldi levéltárakban (pl.: Brüsszel). Népszerűsége a nyelvújítás miatt tudományos nyelvként is használható magyar nyelvben rejlett. Munkáinak nyelvezete érthető, egyszerű, elhagyta a régi, körülményes – akár latin nyelvű – megfogalmazásokat. Horváth az 1867 utáni átformálódó és modernizálódó magyar történetírás vezéralakjává vált, egészen 1878-ban bekövetkezett haláláig.

IRODALOM:

- Gunst 2000. Gunst Péter. A magyar történetírás története. Javított kiadás. Történelmi kézikönyvtár Magyar történelem, 8 = [5]. Debrecen: Csokonai, 2000.
- Márki 1917. Márki Sándor: Horváth Mihály: 1809-1878. Magyar történelmi életrajzok. Budapest, Athenaeum, 1917.
- Romsics 2011. Romsics Ignác. Clio bővületében: magyar történetírás a 19-20. században nemzetközi kitekintéssel. Budapest: Osiris, 2011.
- Századok 2010. Bojtos Anita, és Novotnik Ádám. Századok: tanulmányok a 200 éve született Horváth Mihály emlékére. Actahistorica Collegii de Iosepho Eötvös Nominati: Series I. [Budapest]: Eötvös Collegium Történeti Műhely, 2010.

KÉPEK:

1. ábra: Horváth Mihály arcképe (Digitális Képtár, <http://dka.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=48644>)
2. ábra: Horváth Mihály szobra Szentesen a Kossuth téren, háttérben a Megyeháza épületével (<https://mapio.net/images-p/43405234.jpg>)
3. ábra: A Horváth Mihály Gimnázium épülete 1888-ban (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/7/75/A_szentesi_f%C5%91gymn%C3%A1zium_%C3%A9p%C3%BClete_%281888%29.jpg/1280px-A_szentesi_f%C5%91gymn%C3%A1zium_%C3%A9p%C3%BClete_%281888%29.jpg)

Abstract

Mihály Horváth is an important figure in 19th century Hungarian history. As a historian, he pursued a new approach in his historical works, discovering previously unknown sources and documents for Hungarian history. He played a major role in the events of 1848/49 - he was Minister of Religion and Public Education in the Szemere Government - and after in the emigration he used his own historical vein. After he returned he played an active role in Hungarian scientific life.

He published volumes that had a great influence on the historiography of the second half of the 19th century. Before 1848, his works are characterized by the novelty and content of the promotion of national self-esteem and the support of liberal movement. These were accompanied by a lighter style following the language renewal movement. After emigrating, he undertook a major source of explorations, publishing previously unknown documents, extending the content of his earlier works, publishing new volumes and stylistically correcting texts.

He is one of the great figures of the civil liberal historiography who has examined the history of our country in new aspects as well. His works in the field of resource exploration and analysis are excellent, and he has been able to uncover many new documents, especially in foreign archives. Its popularity was due to the modernization of the language, which can also be used as a scientific language in Hungarian. The language of his works is clear, simple, and he has left out old, cumbersome formulations, even in Latin. Horváth became the leading figure in Hungarian historiography that was transforming and modernizing after 1867, until his death in 1878.